

# Nemi erkölcsök, magzatveszejtés a történeti Baranya református falvaiban<sup>1</sup>

1885-86-ban a püspök – látogatása előtt – Alsó- és Felső-Baranya református lelkészeitől jelentést kért, egyrészt a falvak anyagi állapotáról, az egyház vagyonáról és a presbitérium működéséről, az iskola helyzetéről, másrészt a gyülekezetek erkölcsi életéről. A kutató számára valóságos kincs rejlik ebben a terjedelmes iratsomagban, úgy a történész, mint a néprajzos közelebb kerülhet a korabeli életviszonyok megismeréséhez ezen dokumentumok elemzésével.

A lelkési jelentések az alábbi főbb témaköröket érintik a püspök kérdéseire válaszul: 1. vallásosság, istentiszteleten való megjelenés; 2. adakozás az egyház és iskola javára; 3. az egyházi emberekkel szemben tanúsított viselkedés; 4. a nazarénus hit térhódítása; 5. fényűzés; 6. vadházasságok; 7. magzatveszejtés; 8. káromkodás, trágár beszéd; 9. bűnözés; 10. perpatvarok, veszekedések; 11. iszákosság.

## Nemi erkölcsök

Sok lelkész panaszkodott gyülekezetének nemi erkölcsére, a kicsapongás, a fiatalok szabados viselkedése visszatérő témái a bizalmas jelentéseknek. Természetesen akadt falu szép számmal, ahol a lelkész megítélése szerint a gyülekezet istenfélő és erkölcsös életet folytatott. Ez egyrészt a kisebb, elzárt falvakra volt jellemző, ahová még nem „szivárgott be” az erkölcstelenség a városokból. Másrészt azokra a községek-re is, ahol a pap igazi egyéniség volt, olyan személy, akire gyülekezete felnézett, akinek a szavára hallgattak. Ilyen falu volt például Kákics. Ugyanakkor a városok, a révátkelőhelyek, a forgalmasabb közlekedési csomópontok, a több falu tulajdonát képező hegyek, szomszédos szántóterületek „lazították” az erkölcsöket, hiszen számos alkalom nyílt az ismerkedésre. Csaknem valamennyi faluban divat volt ősztől tavaszig a „játsház” bérlése, ahol a fiatal fiúk és lányok a téli esteken táncoltak, énekeltek, bolondoztak, és a lelkészek – sokszor túlzó – leírásai szerint nemi vágyaikat is kiélték.

Drávapalkonya lelkésze is beszámol erről a szórakozási formáról, hozzátéve, hogy nyáron a fiatalok a falu alatt folyó Fekete-víz partján találkoznak a mezőn, és itt leginkább énekléssel, a fiúk szivarozással és udvarlással töltik az idejüket. A lelkész gyaláztosnak tartotta, hogy még odáig is „merészkednek” a fiatalok, hogy egymás mellé heveredjenek. Hogy mennyire sötét és eltűzött képet festett a lelkész a fiatalok – valószínűleg nagyrészt ártatlan – évdéséről, azt ő maga is bebizonyította, hiszen jelentése végén leszögezte, hogy a paráznaság vétkét nem követik el.

Sokkal szigorúbban és elítélőbben szólt gyülekezete ifjú tagjairól a szaporcai pap. Először is mélységesen elítélte a szülőket, akik nem szabnak határt gyermekeik viselkedésének. Ő is szólt a játsházakról, melyet leírása szerint a fiatalok maguk is „bordélyháznak” neveztek. „Ez a vasárnapi iskola, hol a 12 évet meghaladott gyermek a közsokásokba vezetetik” – írta a lelkész. Úgy vélte, ez a hely nem csak a „fajtalanság képző intézete”, ahol a serdülő leány „elveszíti az ártatlanság és szemérem vele született himporát”, hanem mindenféle rossz szokás, trágár beszéd és erkölcstelen dal tanulásának is a színtere. A szüzesség a szaporcai lelkész szerint gyülekezetében nem nagy érték, hiszen „jó munkás, szépen ruházkodó, hegyeken, vásárokon, búcsúkon ismert leányok még fattyúval is többször jó házasságot csinálnak. A megessett leány egyszerűen levágja a haját – mint minden új asszony –, felteszi a czifra menyecske fő-

<sup>1</sup> A tanulmányban idézett források a Ráday Levéltár gyűjteményéből származnak, dr. Sándor László bocsájtotta ezeket rendelkezésemre.

kötöt, beül az első templomi székbe az új menyecskék közé, s minden rendben van. Kárhoztatást, megvetést nem tapasztal, még szülei részéről sem. Itt a humanisták eldorádója van.”

A viszlói pap szinte a fentiekkel megegyező sorokkal jellemezte saját gyülekezete fiataljait, akik vasárnaponként a játszóházban „kártyáznak, triviális nótákat dalolnak, fajtalankodnak s így készítik elő jövődjére a maguk számára a családi boldogtalanságot.” E falu lelkésze beszámolt még egy másik jelenségről, melyet szintén több gyülekezetről szóló jellemzésben olvashatunk, ez pedig a szőlőpásztorkodás. A viszlói hegyen abban az időben 42 község lakosainak volt szőlőbirtoka, és a lányok szőlőérés előtt 4 héttel felvonultak a hegyre szülei présházába, hogy szüretig vigyázzanak a termésre. Vasárnaponként aztán a legények is utánuk mentek, és a hegyen együtt mulatoztak, ittak, fajtalankodtak – a lelkész szerint. Ahhoz, hogy borhoz és húshoz jussanak, a mulatságra vágyó fiatalok szőlőt és baromfiakat loptak a közeli falvakból, és a présházak közelében főztek vasárnaponként. Bizonyos falvak esetében nemi betegségekről is érkeztek tudósítások, például Nagyharásnyból. Az ottani lelkész ezt kicsapongásnak, nemi szabadosságnak tulajdonította.

Alsó-Baranyából a papok főként vadházasságokat jelentettek. Kölkeden például 8 pár élt házasságkötés nélkül, Laskóról pedig azt jelentették a püspöknek, hogy a vadházások száma e faluban sem több, mint másutt, de ez a jelenség a világi hatóságok elnéző magatartásának köszönhető. Ugyancsak a laskói lelkész írt arról, hogy Alsó-Baranyában „elharapózott” a nők bujasága; szerinte ez főként a fényűzésnek a következménye.

### „Magzatveszejtés”

Alsó- és Felső-Baranya református gyülekezeteit is megérintette a múlt század utolsó évtizedeiben a „születésszabályozás” furcsa módja. Számos faluban – noha kivételek is jócskán akadtak – a házaspárok csak egyetlen gyermeket akartak felnevelni. Köztudottan így volt ez az Ormánságban, de számos más településen is, és egyáltalán nem csak a reformátusok körében. Ha a családban egy gyerek nőtt fel, akkor egybentartható volt a vagyon, és több pénz tellett „fényűzésre”, ruházkodásra, a ház, a birtok csinosítására, javítására. Számos kutató foglalkozott – már a múlt század végétől kezdve – a baranyai népesség fogyásának okaival, a magzatveszejtés és a fogamzásgátlás különböző módjaival. Az általam vizsgált iratokban a papok leginkább annak leírására vállalkoztak, hogy milyen módszerekkel folyt Baranyában az „angyalcsinálás”. Elrettentő és hátborzongató leírásokat is találhatunk elvéve a korabeli bábák és kuruzslók „műtétjeiről”, akik számos nőt – köztük tanultakat és gazdagokat is – „átsegítettek” magzatukkal a másvilágra.

Old község lelkésze szerint a legtöbb anya azért fél a sok gyermektől és lesz magzatvesztő, mert szeret gond nélkül, jól élni. A nagyvátyi asszonyok körében is dívott a magzatvesztés, pedig a faluban több fiatalasszony is áldozatul esett a „műveletnek”. A pap szerint azért nehéz megállítani ezt a folyamatot, mert „az úri osztályhoz tartozó nők, sőt a mi legszomorúbb, némely tisztelendő asszonyok is gyakorolják – és ezt a mi népünk jól tudja.” Kovácshidán szintén tudott a pap szerencsétlenül járt asszonyokról, akik „két napi kínos szenvedés után meghaltak, hagytak maguk után több árvákat”. A gyüdi lelkész konkrét neveket is említett jelentésében, talán ebből az iratból érezhetjük meg leginkább azt a szörnyű tragédiát, mely asszonyok és családok tucatjaival megtörtént a XIX. század végén. A lelkész szerint vannak férjek, akik maguk adják az 5 forintot (tehát ennyibe került...) a feleségüknek, hogy „kenesse ki magából” a magzatot a „csarnótai banyával”. A lelkész leírásából megtudhatjuk, hogy a legveszedelmesebb egy Novákné nevű, Siklóson élő bábaasszony volt, akiről több falu irataiban is olvasha-

tunk. A siklói református tanító felesége is őmiatta halt meg, amint a gyűdi jelentésben olvasható, bár ő nem magzatvesztés miatt. „Szűcs Dániel siklói ref. tanító sírva beszélt nekem, hogy míg ő temetni volt, harmadnapos gyerekágyas nejét kiherélték (?), a Novákné kiszakított belőle egy darab húst, meg is találta egy papírba takarva, de később eltűntették. Neje sok és hosszú szenvedés során – belső részei elszakadván – meghalt.”

Egyedül a szaporcai lelkész írt fogamzásgátlásról – valószínűleg a coitus interruptusra célzott –, az ottani bába ugyanis úgy válaszolt, amikor a pap a magzatvesztésről kérdezte, hogy „...nem kell ezeknek a magzat elvesztése, hanem úgy teszik, hogy magzat ne is legyen! ez annyit tesz, mint a nemi gyönyörülésnek előre megfontolással, s korlátolt élvezése. (...) Ez rettentő bűn, s idővel a nép rohamos fogyását fogja eredményezni.”

Alsó-Baranyából is hasonló tartalmú jelentések futottak be a püspökségre. Laskóból például a lelkész azt írta, hogy minden háznál egyke van, „...s hogy ez így történhesék, nem riadnak vissza a bűnös eszközöktől. (...) Ez megint kisebb-nagyobb mértékben a baranyai református magyarság átká.” Kölkedről ugyanezeket írta a pap, és a bellyei lelkész is azt közölte, hogy a magzatelhajtás mind falujában, mind pedig az egész környéken „nyílt titokban üzetik.”

Hosszasan vallathatnánk még az egykori iratokat, hogy a nemi erkölcsök és magzatvesztés vonatkozásában újabb kiegészítésekkel éljünk. Természetesen nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a református falvak lelkészeinek jelentése csak egyfajta forráscsoport a témakör vizsgálatához, mely ugyan kitűnő anyag a kutató számára, de önmagában kevés lehet. Ezért ez a tanulmány nem kívánt átfogó képet nyújtani a címben jelzett témákról, inkább csak egyfajta adalék, gondolatébresztő a múlt század végének életviszonyairól.

*Ambrus Attiláné dr. Kéri Katalin*

## Új ház épül

Elmúlt a húsvét ünnepe, aztán teltek a napok úgy, mint azelőtt. Már ki is mehettünk az utcára játszani, ha jó idő volt, s az eső el nem rontotta. Ilyenkor persze a kedvünk is elromlott, várni kellett, amíg megjön a jó idő. Hát vártunk. Apám is azt várta.

„Amint meggyün a jó idő, röktön kezgyük az ípitkezést. Mire aratnyi kell, tető alatt lesz, bearatok, becsipelek, betapasszuk, után menek kubikolnyi a balaton körútra.” Ezt olyan meggyőzően mondta apám, mintha már ott is volna, és zsebei tele volnának a keresett pénzzel. Bízott és roppant rózsásnak látta a jövőt. Kedvét, akaratát, a bizakodás irányította.

Előre szervezte a munkát. Minden legyen mire szükséges lesz. Sok földdöngölő bunkót szedett össze szomszédoktól, ismerősöktől, lapátokat, vödöröket, vályogtéglahordó saraglyákat készített elő figyelmesen, nehogy a munka indulásnál fennakadás legyen. Összejárta a rokonokat, sógorokat, ismerősöket, kérte a segítségeket, számolgatta a leendő munkások létszámát.

„Kettő rakja, egy kívül, egy belő. Kettő aggya. Egy faragja. Egy poroz, egy saral, egy a sarat csinálja. Kettő meg plajbariktolja a léccel. Szóval leszünk vagy tízen tizenöten. Majd halad szaporán!” „Majd. Csak győzzek nekik főzni.” – jegyezte meg anyám, és az arcán, olyan aggodalom látszott, mint tavaly a zivatar előtt, amikor azt mondta, hogy még máma eső lesz! „Honnan veszek annyi edínyt a főzéshez? El se fér a masinán! Minden nap megfőzhetnek egy disznót. Könnyű neked. Neked az nem gond. Csak ott